

Een onbekend panorama vanaf de klokkentoren van het Rijksmuseum

• J.F. HEIJ BROEK •

Afb. 1

MARIUS RICHTERS,
*Portret van dr.
F. Schmidt-Degener,*
circa 1915. Zwart krijt,
480 x 500 mm. Stichting
Atlas Van Stolk,
Rotterdam.

Begin 1950 vroeg de Rotterdamse kunstenaar Marius J. Richters (1878-1955) toestemming aan de hoofd-directeur van het Rijksmuseum, jhr. D.C. Röell, een panorama van Amsterdam te mogen tekenen vanaf één van de torens van het Rijksmuseum. Richters was goed bevriend geweest met de vorige hoofddirecteur, dr. F. Schmidt-Degener (1881-1941), destijds eigenaar van enkele van zijn werken. In de periode waarin Schmidt-Degener bij museum Boymans in Rotterdam werkte (1908-1921), had Richters bovendien enkele vrij grote portretten van hem getekend (afb. 1). Röell voldeed aan het verzoek van Richters, die na de oorlog meer succes in Amsterdam dan in zijn geboortestad had: zijn eerste overzichtstentoonstelling werd in 1957 niet in Rotterdam, maar in het Amsterdamse Stedelijk Museum gehouden. Om zijn gezicht op Amsterdam te kunnen maken, beklom hij de oostelijke toren van het Rijksmuseum, waarin toen nog het carillon uit de toren van de Nederlands-Hervormde kerk te Arnemuiden hing. Op het panorama dat hij in maart 1950 maakte, is links een *jaquemart* te zien, één van de poppen in historische kledij – in dit

geval een vrouwenfiguur – die in het torenuurwerk de uren slaat. Vlamingen spreken van ‘uurkloppers’. De *jaquemarts* in de klokkentoren van het Rijksmuseum dateren van omstreeks 1900 en hebben nooit gefunctioneerd. Aan het carillon en het uurwerk in de klokkentoren van het Rijksmuseum is een vreemde geschiedenis verbonden. Het uurwerk is omstreeks 1898 vervaardigd door Floris C. Addicks en is van een uitstekende kwaliteit. Elk uur behoren twee figuren met een hamer op de klokken onder de wijzerplaten – er zijn vier wijzerplaten in plaats van één – te slaan. In werkelijkheid gebeurt dat nooit, want het mechanisme dat de armen beweegt, werkt wel, maar de hamers raken de klokken niet. Bijte-laar merkte in haar boek *De zingende torens van Amsterdam op: Wie heeft ooit gehoord van een toren met vier slagklokken die tegelijk slaan, zoals het Rijksmuseum ons wil doen gelooven? Zoo'n malligheid moest wel voor de 19de eeuw bewaard blijven! Zoo is dan deze toren als speeltoren veroordeeld!* Ook het uit 24 klokken bestaande carillon heeft zijn eigen merkwaardige geschiedenis. Het uit het Zeeuwse stadje afkomstige klokkenspel kon bij de

voltooiing van het Rijksmuseum nog niet worden geplaatst en bleef enige tijd opgeslagen. Pas omstreeks 1900 werd het door de firma Petit & Fritsen geïnstalleerd. Toen het begin 1902 voor de eerste keer zijn melodie, die steeds vóór het uur gespeeld zou worden, over de stad liet klinken, bleek het klokkenspel zo vals te zijn dat er een storm van protest onder de omwonenden losbarstte. Men wendde zich zelfs tot de minister met het verzoek de klok maar stil te zetten opdat de klokslag die het uur aangaf niet langer zou worden ingeluid door zulke *dronkemanswijzen*. Het heeft tot 1962 geduurd voor het carillon werd vervangen. In 1970 werd het oude gedeeltelijk aan de Nederlands-Hervormde kerk in Arnemuiden en gedeeltelijk aan het Nationaal Beiaardmuseum in Asten in bruikleen overgedragen. Maar genoeg over dit alles, het ging hier tenslotte om het panorama van Richters.

Richters keek over de Singelgracht en de Weteringschans heen recht in de Spiegelgracht en de Spiegelstraat. Op de voorgrond links het gebouw ontworpen door de architect G.J. Rutgers; rechts staat nog de van 1878 daterende

villa *Groot Banda*, die een eeuw later moest wijken voor de nieuwbouw van architect F.J. van Gool, in de volksmond *het Peper- en Zoutstel*. Op de hoek van de Weteringschans en de Spiegelstraat stond het grote pand de *Melkinrichting* van Jos Cuypers. Dit complex, dat in de periode 1978-1981 landelijke faam verwierf als het kraakpand *De Grote Wetering*, werd na de ontruiming in 1981 afgebroken. Op het panorama zijn v.l.n.r. de volgende beeldbepalende gebouwen te herkennen: de Maria Magdalenakerk, de Westerkerk, het gebouw New York (Metz & Co) aan de Keizersgracht 455/hoek Leidsestraat, de Posthoornkerk aan de Haarlemmerstraat, de Krijtberg aan het Singel 446, het hoofdstekantoor (nu Magna Plaza) aan de Nieuwezijds Voorburgwal 182, het Paleis op de Dam en de Nieuwe Kerk erachter, het voormalige gebouw van *De Telegraaf* aan de Nieuwezijds Voorburgwal 225, de Bijenkorf en de Beurs van Berlage aan het Damrak, de Oude Kerk, de Sint Nicolaaskerk, de Munttoren, het Carltonhotel aan de Vijzelstraat 2-20, de Zuiderkerk en het gebouw van de Nederlandsche Handel-Maatschappij ontworpen door

Afb. 2

MARIUS RICHTERS,
*Panorama van
Amsterdam vanaf de
klokkentoren van het
Rijksmuseum, 1950.*
Pen en penseel,
495 x 1495 mm. Stichting Atlas Van Stolk, Rotterdam.

K.P.C. de Bazel (Vijzelstraat 30-34), de Montelbaanstoren, de Amsterdamsche Bank aan het Rembrandtplein en één van de twee torens van de Mozes en Aäronkerk (de andere staat achter het bankgebouw), de Oosterkerk en helemaal rechts molen de Gooyer. In dezelfde tijd als dit stadsbeeld van Amsterdam maakte Richters ook een panorama vanaf het voormalige gebouw van *De Telegraaf*, kijkend in de richting van het Paleis op de Dam.

Richters tekende diverse panorama's. Eén van zijn bekendste is dat van Rotterdam gezien vanaf de toren van het stadhuis aan de Coolsingel. In april 1940 maakte hij dat gezicht op het centrum met Kralingen en de rivier de Maas op de achtergrond. Twee weken later was er door het bombardement vrijwel niets meer over van dit stadsbeeld. De tekening, die uit twee monumentale bladen bestaat en deel uitmaakt van de verzameling van Museum Boijmans Van Beuningen, is aan het eind van het eerste oorlogsjaar door de Volksuniversiteit van Rotterdam op vrijwel ware grootte gereproduceerd en heeft jarenlang in tal van huiskamers van de Maasstad gehangen. In 1953 kreeg Richters de opdracht

voor het Groot Handelsgebouw in Rotterdam een panorama van de stad te maken waarop de Maasstad en het gebied rond de Nieuwe Waterweg tot aan de zee te zien zouden zijn. Het werd een gezicht op Rotterdam in vogelvlucht. Het is uitgevoerd op een van de wanden van de hal van het Groot Handelsgebouw. Richters beschouwde deze muurschildering, waarvan de gequarelleerde tekening zich in de verzameling van de Atlas Van Stolk bevindt, als de kroon op zijn werk in dit genre.

LITERATUUR

Over Marius Richters en over het Rotterdamse panorama: Anne Schulte Nordholt, *Marius Richters. Een Rotterdamse schilder*, Rotterdam 1986, bibliografie pp. 101 en 108-109; P. Ratsma, *Prospecten van Rotterdam. Gezicht op de stad, 1500-2000*, Alphen aan den Rijn 1997, pp. 112-113. Carl Nix wees mij op Marius Richters, *Rotterdam in vogelvlucht*, 1953. Potlood, pen en penseel, 720 x 1120 mm. Deze tekening is – voor zover bekend – niet eerder gepubliceerd. In september 1969 zijn de wandschilderingen uit het Groot Handelsgebouw verwijderd en aan de gemeente aangeboden (vriendelijke mededeling P. Ratsma). Van het getekende portret van Schmidt-Degener bevindt zich een variant in Museum Boijmans Van Beuningen te Rotterdam. Bert Gerlagh (Gemeentearchief, Amsterdam) was behulpzaam bij het bepalen van enkele gebouwen op het Amsterdamse panorama van Richters en verschaft de namen van enige architecten.

Over het carillon van het Rijksmuseum: A. Loosjes, 'Het klokkenspel van het Rijksmuseum', *Buiten* 15 januari 1916, pp. 34-36; B. Bijtelaar, *De zingende torens van Amsterdam*, Amsterdam 1947, pp. 171-176; Onno ter Kuile, *Koper & brons, 's-Gravenhage* 1986, pp. 226 (nr. 315) en 228 (nr. 318). Het carillon bestond uit 24 klokken waarvan 14 van Peter van den Ghein (Mechelen) uit de jaren 1554, 1556, 1557, 1583 en 1593 en 10 van Petit & Fritsen (Aarle-Rixtel) uit 1900. In 1962 werden alle klokken uit 1900 en alle Van den Ghein-klokken op de grootste drie na verwijderd. Op basis van deze drie werden door Petit & Fritsen 23 klokken toegevoegd, zodat de huidige beiaard uit 26 klokken bestaat. Vriendelijke mededeling dr. André Lehr, hoofdconservator Nationaal Beiaardmuseum in Asten.

